

Dilema mladih otočana: ostanak ili odlazak s otoka Primjer šibenskih otoka

Dragutin Babić i Ivan Lajić

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK U radu je izložena analiza rezultata empirijskog istraživanja predmigracijskog mnijenja mladih otočana, provedenoga na šibenskim otocima Prvić, Zlarin i Krapanj u travnju 2000. godine. Istraživanjem su obuhvaćena 43 učenika-putnika sa šibenskih otoka (osnovnoškolci i srednjoškolci), prosvjetni djelatnici na otocima i u Šibeniku (učitelji, profesori, pedagozi, ravnatelji), te predstavnici otočne javnosti. Cilj istraživanja bio je spoznati temeljnu dilemu učenika-putnika: je li za njih bolje ostati na otoku ili potražiti neku novu destinaciju u kojoj će se moći profesionalno, statusno i u drugim važnim segmentima života afirmirati. Podaci su prikupljeni metodom ankete i intervjuja, a obrađeni su programom za osobna računala. U radu su interpretirani rezultati dobiveni metodom ankete na učenicima-putnicima. Budući da su 43 obuhvaćena učenika-putnika vrlo blizu učeničkoj populaciji ova tri šibenska otoka, već to ukazuje i na osnovni problem većine hrvatskih (pa time i šibenskih) otoka: nedostatak mladog stanovništva i permanentnu depopulaciju. Važnu prednost otoka pred većinom ostalih destinacija čine ekološki resursi. Ekološke prednosti otoka mladi otočani percipiraju mogućim čimbenikom svoga ostanka na njima. Najvećim nedostacima, a time i potisnim čimbenicima, oni izdvajaju nedostatak mladih na otoku i nedovoljnu prometnu povezanost s obalom, osobito noću i u danima vikenda. Preseljenje na kopno nameće se stoga kao realna alternativa. Zbog naslijeđenih obrazaca ponašanja muške i ženske populacije na otocima, a naročito tradicije naslijeđivanja obiteljskog imanja po muškoj liniji, preseljenje zaokuplja mnogo više učenica nego učenika. Nepostojanje kvalitetnijih i raznolikih sadržaja slobodnog vremena, dodatan je potisni čimbenik u migracijama mladih otočana. Mladi sa šibenskih otoka ipak su bliže odlasku nego ostanku, što perspektivu otoka ne čini prosperitetnom. Autori zaključuju da samo *jača intervencija države* može zaustaviti dosadašnje nepovoljne trendove, te pomoći u rješavanju ove svojevrsne otočne »kvadrature kruga«.

Ključne riječi: depopulacija, dnevna cirkulacija, predmigracijsko mnijenje, antiemigracijska politika, šibensko otočje.

Primljeno: 12. listopada 2001.

Prihvaćeno: 15. travnja 2002.

1. Uvod

Dugotrajna nepovoljna socioekonomska i demografska kretanja učinila su većinu hrvatskih otoka periferijom hrvatskog društva. Između niza razloga (ne)razvoju otoka barem dva imaju veliki značaj: politički i prirodni. Pod prvim se razumijeva izostanak jače brige za hrvatske otoke u državnim tvorevinama koje su sputavale cjelovito ostvarenje hrvatske državnosti (Austro-Ugarska, te obje Jugoslavije). Drugi znači inferiornost uvjeta za razvoj industrije i srodnih grana, a »osobito ... u prirodnim (rudnim) i energetske izvora« (Lajić, 1992.: 34). Do zastoja u razvoju otoka i dolazi u razdoblju jačanja udjela sekundarnog sektora u društvenom proizvodu. Industrijski je razvoj iz tih razloga mimoišao otoke, a tercijarni se sektor (usluge, turizam) javlja kasnije, u visokorazvijenom industrijskom i početnom stadiju postindustrijskog društva. U tom svojevrsnom gospodarskom »interregnumu« (poljoprivreda, ribarstvo, maslinarstvo, vinogradarstvo itd. – preskočena faza industrije – turizam) zbiva se snažna i dugotrajna depopulacija većine hrvatskih otoka, uključujući i šibenske. Nepostojanje razvijenije industrije sve više je, kako aktualno tako i u perspektivi, komparativna prednost otoka. Nameće se pitanje: mogu li se otoci revitalizirati i kako taj problem percipiraju najvitalniji socijalni akteri otočnog mikrodrštva? Mogu li se na periferiji zbiti takvi zaokreti, ako su »periferije fizički i društveni prostori male socijalne gustoće zbivanja, što pak ima za posljedicu relativno nizak stupanj ukupne socijalne energije« (Lay, 1998.: 15). Ili će upravo *ljudski kapital* (otočni i izvanotočni) prepoznati novu priliku za razvoj otoka i iskoristiti njihove potencijale (sunce, more, očuvani okoliš), potrebne ljudima industrijske i postindustrijske ere. A zašto ne? Turizam je velika prilika i izazov za Hrvatsku u cjelini, a naročito za njezine primorske i otočne dijelove. Pogledajmo zato kako perspektivu šibenskih otoka doživljavaju učenici-putnici sa Zlarina, Krapnja i Prvića, te koliko percepcija sadašnjosti i budućnosti tih otoka utječe na glavnu dilemu većine mladih otočana: ostati ili otići?

2. Demografske značajke šibenskog otočja

Šibensko otočje pripada srednjodalmatinskom otočnom sustavu, a demografske su mu značajke vrlo slične ostalim manjim dalmatinskim arhipelazima. Osnovni demografski proces u 20. stoljeću jest neprekidna depopulacija, a u recentno je vrijeme većina ovih otoka na granici biološkog izumiranja.

U otočju je pet stalno nastanjenih otoka: Kaprije, Žirje, Prvić, Zlarin i Murter. Neki popisi, pa i popis stanovništva 2001. godine, evidentirali su i broj stanovnika Kornatskog otočja.¹ Na Krapnju, Kapriju, Zlarinu i Žirju samo je po jedno naselje, i to

¹ Međutim, i u popisu 2001. stalnim stanovnicima izjasnili su se periodično nastanjeni vlasnici kornatskih predjela, koji pretežno žive na Murteru. Osim što se time dobio veći broj otočana, pošto se radi o stanovništvu starijih dobnih skupina, posredno su povećani i prosječna dob i udjel starijih osoba u sveukupnoj populaciji. Zadnji je popis stavio na kušnju komparabilnost najnovijeg statističkog prikaza stanovništva s prethodnima. Najnoviji podaci o broju stanovnika ipak, ali ne u pravoj mjeri, govore da je došlo do smanjenja broja stanovnika u odnosu na stanje prije deset godina, što se i očekivalo.

istog imena kao i otok. Na malom Prviću su dva naselja: Prvić Luka i Prvić Šepurine. Na premoštenom otoku Murteru stanje je specifično: najčešće se spominju četiri naselja: Jezera, Murter, Betina i Tisno, s tim što je stariji dio Tisnoga na otoku, a noviji na kopnu, te što su mu statistički pridružena naselja Dazlina i Dubrava, iako su ona na kopnu nešto podalje od njega.

Posebnost ovog otočja jest:

- najveći i najstanjeniji otok povezan je čvrstom vezom s kopnom, što dovodi u pitanje njegov stvaran otočni položaj;
- njegovi stanovnici u bližoj prošlosti, a neki i danas, velikim su dijelom godine stanovnici udaljenoga Kornatskog otočja;
- najniži i najgušće naseljen jadranski otok Krapanj generirao je razvoj kontinentalnog naselja Brodarice, pa su sve do popisa stanovništva 2001. ova dva naselja tretirana jednim.

Depopulaciju su mahom izazvale migracije, i to samo jednosmjerne – emigracija. Iseljavanje je kontinuirano i ovisi o gospodarskim i političkim razlozima, a usmjereno je na bliže, unutarnje migracije, ili na međunarodne migracije – prekomorsko iseljavanje. Doseljavanje na otok je sporadična pojava, prvenstveno potaknuta tzv. »ženidbenim migracijama«.

Smanjenje sveukupnog broja stanovnika šezdesetih godina 20. stoljeća, osim negativnog mehaničkog kretanja, sve više izaziva prirodno smanjenje stanovništva, denatalitet.² Izvjesnu dvojbu o demografskom razvoju otočja, osobito o predznaku ukupnog kretanja pučanstva, izazvao je popis stanovništva iz 1991. godine. Prema rezultatima ovoga popisa, u desetljeću između 1981. i 1991. demografsko je stanje vidno poboljšano: nakon gotovo stoljetne depopulacije prvi put je formalno povećan broj stanovnika. Međutim, svi posredni indikatori kretanja broja stanovnika (broj živorođenih, broj učenika, broj zdravstvenih osiguranika itd.) govorili su suprotno. Pokazalo se da se stanovit broj sezonskih stanovnika, iz praktičnih razloga (izbjegavanja poreza na kuće za odmor), prijavio kao stalno stanovništvo. Njima se može pridodati i izvjestan broj iseljenika koji su se iz patriot-skih pobuda (Hrvatska na pragu osamostaljenja) prijavili kao stanovnici svoga davnog zavičaja. Najnoviji podaci ipak, ali ne u pravoj mjeri, govore o smanjenju broja stanovnika spram stanja prije deset godina.

2.1. Ukupno kretanje stanovništva šibenskog otočja

Broj stanovnika svih šibenskih otoka i svih njihovih naselja, osim Jezera, u 20. je stoljeću vidno smanjen. Popisom pučanstva 1900. godine ustanovljeno je 11.960

² Denatalitet, odnosno prirodna depopulacija, rezultanta je većeg broja umrlih od broja rođenih.

žitelja ovih otoka. Zanimljivo je demografsko stanje otočnih naselja. Tri murterska naselja (Murter, Betina i Tisno), oba prvička, te Zlarin imali su osjetno preko tisuću stanovnika. Na granici od tisuću žitelja bio je i Krapanj koji je, nakon ovoga popisa sve do šezdesetih godina prošlog stoljeća, brojao preko tisuću žitelja. Početkom trećeg tisućljeća šibenski otoci imaju 6.142 stanovnika, što je tek 51,4% onoga broja kojeg su imali prije stotinu godina. Najmanji pad doživio je otok Murter. Njegov indeks stoljetne promjene je 0,95. Za razliku od ove umjerene, svi ostali otoci doživjeli su *ekstremnu* depopulaciju, pa se zbog visokih negativnih vrijednosti migracijskog salda i prirodnog smanjenja svrstavaju u stupanj demografskog razvoja nazvan »izumiranje stanovništva«. Tako Zlarin danas ima samo 14,4% broja stanovnika s prijelaza 19. u 20. stoljeće. Samo je neznatno bolje stanje prvičkog stanovništva: njegov sadašnji broj čini tek sedminu (14,8%) broja koji je na ovom otoku živio početkom 20. stoljeća. Razvidno je da, osim najmnogoljudnijeg Murtera, koji je u posebnoj otočnoj poziciji, demografski slabiji otoci Kaprije i Žirje imaju manji relativan pad od otoka bližih kopnu (Zlarin, Prvić) i Krapnja, s indeksom promjene 2001./1900. = 0,23. Na Kapriju je broj stanovnika u jednom stoljeću spao na 30%, a na pučinskom Žirju je depopulacija bila istog intenziteta kao na Krapnju koji je tek nekoliko stotina metara udaljen od kopna.

Tablica 1.

Ukupno kretanje stanovništva šibenskih otoka između 1900. i 2001. godine

Otoci i naselja	Godine (popisi)							
	1900.	1931.	1948.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.
a	1	2	3	4	5	6	7	8
Otok Murter	5.209	6.289	6.159	5.470	6.516	4.618	5.092	4.942
Betina	1.244	1.484	1.200	1.924	988	767	813	775
Jezera	644	829	959	936	894	784	838	841
Murter	1.665	2.189	2.213	2.055	2.164	1.846	2.010	1.711
Tisno	1.656	1.787	1.787	1.455	1.570	1.221	1.431	1.615
Kaprije	485	560	659	488	310	172	130	148
Žirje	534	686	766	506	336	209	160	123
Otok Prvić	2.912	2.446	1.883	1.567	1.027	635	544	438
Prvić Luka	1.336	1.033	641	612	404	238	229	185
Prvić Šeparine	1.576	1.413	1.242	955	623	397	315	253
Zlarin	1.829	1.480	896	920	635	399	359	263
Krapanj	991	1.471	1.329	1.206	1.040	393	423	228
Ukupno	11.960	12.932	11.102	10.157	8.964	6.426	6.708	6.142

Izvori: 1. Korenčić, M.: Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971., Zagreb 1979.

2. Poljičak, I.: Šibenik na razmeđu, Šibenik 1995. (podaci za otok Krapanj)

3. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001. godine, *Izviješće 1137*, DZS, Zagreb, 2001.

Najjača se depopulacija zbila u međupopisnom razdoblju 1971.–1981. godine, kada se broj stanovnika otočja prosječno godišnje smanjivao oko 3%. S dvostruko većom stopom godišnje depopulacije otok Krapanj je istodobno doživio pravi demografski slom. Uz visoki mortalitet, važan čimbenik takvog smanjenja krapanjske populacije jest preseljenje na obližnje kopno, prvenstveno u naselje Brodaricu, predjel na kojem su ovi otočani-spužvari bili vlasnici zemlje.

Tablica 2.

Prirodno kretanje stanovništva šibenskih otoka između 1961. i 2000. godine

Otoci i naselja	Razdoblja											
	1961.–1970.			1971.–1980.			1981.–1990.			1991.–2000.		
	N	M	PP	N	M	PP	N	M	PP	N	M	PP
a	1			2			3			4		
Otok Murter	529	555	-26	482	676	-194	483	676	-193	...	...	...
Betina	68	107	-39	68	139	-71	82	129	-47	...	...	...
Jezera	106	82	24	81	93	-12	83	96	-13	...	...	...
Murter	205	191	14	207	276	-69	194	246	-52	...	...	...
Tisno	194	246	-52	126	168	-42	124	205	-81	...	...	...
Žirje	124	205	-81	10	57	-47	3	62	-59	...	...	...
Kaprije	30	47	-17	12	64	-52	0	50	-52	...	...	...
Otok Prvić	89	214	-125	53	184	-131	31	143	-112	16	172	-156
Prvić Luka	40	89	-49	25	81	-56	14	53	-39	7	64	-57
Prvić Šepurine	49	125	-76	28	103	-75	17	90	-73	9	108	-99
Krapanj i Brodarica	192	121	71	192	121	71	82	125	-43	...	...	...
Zlarin	53	130	-77	22	109	-87	12	83	-71	12	90	-88
Ukupno	925	1.130	-205	925	1.130	-205	925	1.130	-205	...	...	...

Izvori: 1. Tablogrami DZS, za 1962. do 1999. godinu.

2. Knjige rođenih i umrlih za pojedina naselja, 1960. i 1961. godine.

3. Za 2000. godinu procjene autora.

2.2. Prirodno kretanje stanovništva

Šibenska otočna skupina ima izrazite značajke depopulacijske otočne zajednice: vrlo nizak natalitet, povišen ali relativno stabilan mortalitet, visok udjel staroga u ukupnom pučanstvu, mali broj mladog i najmladeg stanovništva, nesrazmjernost po spolu, naročito u starijim dobnim skupinama, visoku prosječnu starost, slab priljev u radnoaktivnu dob itd. Na ovim otocima, koje demografi označuju prostori-
ma s »malim populacijama« (što znači da se i svaka biološka ili mehanička promjena stanovništva na njima bitno statistički odražava), u posljednjih tridesetak godina javlja se novi demografski fenomen – denatalitet. Do tog stanja prirodno je kretanje doveo pad nataliteta zato što je mehaničkim odljevom erodirala mlada

populacijska baza, a ne povećan mortalitet, koji je vrlo visok. Pad je nataliteta toliko očit da na otocima Žirje i Kaprije u novije vrijeme natalitet apsolutno izostaje, a na ostalima, izuzevši Murter, izuzetno je rijetka i nesvakidašnja pojava.

U međupopisnom razdoblju 1971. do 1981. godine u svim je naseljima prirodno smanjeno stanovništvo, što ne prestaje do danas. Tih je godina stopa prosječnoga godišnjeg nataliteta, s uvrštenim brojnim rađanjem u kopnenoj Brodarici, bila oko devet promila, a stopa mortaliteta čak oko 16 promila. U međupopisnom razdoblju 1981.-1991. stopa je prosječnog godišnjeg nataliteta ostala na istoj razini, dok je stopa mortaliteta porasla na preko 17 promila.

2.3. Mehaničko kretanje stanovništva

Određivanje novijega migracijskog salda, naročito vezano uz popise stanovništva 1991. i 2001. godine, upitno je zbog metodologijskih teškoća i manje usporedivosti rezultata. Naime, za šibenske se otoke u razdoblju 1981. do 1991. godine dobiva osjetan pozitivan migracijski saldo, iako svi indikatori mehaničkog kretanja govore o prevladavanju odljeva pučanstva. Zato su Lajić i Nejašmić (1994.) prilagodbom metodologijskih polazišta dobili za sve jadranske otoke, pa tako i za šibenske, različite rezultate od službenih, različite čak i u predznaku migracijskog

Tablica 3.
Migracijski saldo šibenskih otoka u razdoblju od 1961. do 2000. godine

Otoc i naselja	Međupopisno razdoblje			
	1961.-1971.	1971.-1981.	1981.-1991.	1991.-2001.
a	1	2	3	4
Otok Murter	- 172	- 804	+ 667	...
Betina	+ 3	- 150	+ 93	...
Jezera	- 66	- 98	+ 67	...
Murter	+ 95	- 249	+ 246	...
Tisno	+ 140	- 307	+ 291	...
Kaprije	- 161	- 86	+ 8	...
Žirje	- 139	- 80	+ 10	...
Otok Prvić	- 415	- 261	+ 21	+ 50
Prvić Luka	- 159	- 110	+ 30	+ 13
Prvić Šepurine	- 256	- 151	- 9	+ 37
Krapanj	- 151	- 636	+ 73	...
Zlarin	- 208	- 149	+ 31	+ 107
Ukupno	- 1.286	- 2.016	+ 808	...

Izvori: 1. Tablogrami DZS za 1962. do 2000. godinu.
2. Za 1960. i 1961. godinu podaci lokalne statistike.

salda. Umjesto službenoga pozitivnog salda od 808 stanovnika, oni su ovom metodom za šibenske otoke dobili realniji negativan saldo od 351 stanovnika.

Probno izračunat migracijski saldo otoka Prvić i Zlarin za najnovije razdoblje bitno odudara od stvarnosti. Naime, jedna sastavnica, za koju imamo stvarne statističke podatke (prirodno kretanje), krajnje je negativna, dok za drugu, mehaničko kretanje, proizlazi da je izuzetno povoljna. Tako dolazimo do vrlo ozbiljnog metodologijskog problema, jer treba naći prave vrijednosti broja stanovnika, barem za posljednja dva popisa.

2.4. Osnovne demografske strukture

Osnovne demografske strukture šibenskih otoka, temeljem popisa stanovništva 2001., još nisu poznate. Međutim, podaci popisa iz 1991. godine indikatori su osnovnog procesa: stalno starenje populacije, gotovo nestanak mladih s nekih otoka, i sve veći udjel starijih od 65 godina. Godine 1991. prosječna starost Murterana bila je 40,8 godina, Zlarinjana 49,3, Prvićana 49,9, Žirjana 50,2, a Kaprijana čak 66 godina. U ovom arhipelagu samo Murterani slijede dalmatinskootočni prosjek, dok je stanovništvo ostalih otoka odavno u procesu starenja.³

Tablica 4.

Struktura stanovništva šibenskih otoka po dobi i spolu 1991. godine

– u %

Otoki	Udjel muškaraca	Dobne skupine			
		0–15 godina	15–19 godina	15–59 godina	više od 65 god.
a	1	2	3	4	5
Murter	47,4	5,2	16,9	53,6	20,2
Kaprije	42,3	–	0,8	24,6	56,9
Žirje	40,6	0,6	1,9	30,6	40,6
Prvić	41,9	1,1	9,9	39,9	36,2
Zlarin	43,5	3,1	8,6	36,8	37,9
Krapanj i Brodarica	49,1	6,3	21,1	59,0	9,5
Ukupno	47,2	5,9	16,8	52,8	19,9

Izvor: Dokumentacija DZS, br. 882, Zagreb, 1992.

Odnos muškog i ženskog stanovništva tek na području Brodarice i Krapnja odgovara prosjeku za državu, donekle je uravnotežen na Murteru, a na svim ostalim otocima velik je spolni debalans na štetu muške populacije.

³ Proces starenja nastupa kada prosječna dob neke populacije prijeđe 30 godina.

3. Empirijsko istraživanje: cirkulacija učenika sa šibenskih otoka

Iskustveno smo istražili kako probleme šibenskih otoka percipiraju sami otočani, a naročito malobrojna učenička otočna populacija.⁴ Istraživanjem su obuhvaćeni učenici-putnici (osnovnoškolci i srednjoškolci) s ovih otoka, prosvjetno osoblje na otocima i u Šibeniku (učitelji, profesori, pedagozi, ravnatelji), te predstavnici otočnih vlasti i crkve. Cilj je bio ispitati predmigracijsko mnijenje učenika-putnika i spoznati racionalne temeljne dileme što je za njih bolje: ostati na otoku ili potražiti novu destinaciju u kojoj će se moći profesionalno, statusno, obiteljski i drugačije afirmirati. Obradeni su problemi u svezi s cirkulacijom učenika-putnika sa tri šibenska otoka (Prvić, Zlarin, Krapanj) na relaciji otoci-Šibenik-otoci.

Tablica 5.
Obuhvat učenika-putnika sa šibenskih otoka
ispitivanjem predmigracijskog mnijenja

Obilježje	Broj učenika
<i>Otok/naselje</i>	
Prvić Luka	8
Prvić Šepurine	16
Zlarin	11
Krapanj	8
<i>Spol</i>	
Ženski	32
Muški	11
<i>Škola</i>	
Osnovna	24
Srednja	19
Ukupno	43

3.1. Metode istraživanja i sociodemografska obilježja ispitanika

Podaci su prikupljeni metodom ankete i intervjua, a obrađeni su pomoću programa za osobna računala. Upitnik je sadržao 32 pitanja o raznovrsnim aspektima svakodnevnog putovanja, u kontekstu predmigracijske situacije ispitanika. Anketi-

⁴ Istraživanje je dio istraživačkog projekta »Unutrašnje migracije«, jednog od četiri projekta koji se realiziraju u Institutu za migracije i narodnosti u Zagrebu. Terensko je istraživanje provedeno u travnju 2000. godine na radnicima-putnicima i učenicima-putnicima. U ovom se radu interpretiraju rezultati ispitivanja predmigracijskog mnijenja mladih otočana.

rana su 43 učenika-putnika sa šibenskih otoka, polaznika osnovnih i srednjih škola. Uzorak je, po svemu sudeći, vrlo blizu potpunog obuhvata učenika (totala),⁵ a zastupljenost po otocima i naseljima prikazana je u tablici 5.

U uzorku brojučano dominiraju učenice – gotovo ih je tri puta više od učenika. Koji su mogući uzroci izrazitog spolnog debalansa u populaciji učenika-putnika? Popisi stanovništva 1971., 1981. i 1991. pokazuju da je ženskog stanovništva na otoku bilo više nego muškog, a »spolni se debalans odražava u iznadprosječnom višku žena« (Lajić, 1997.: 21). Ukupni sociodemografski trendovi dijelom utječu i na stanje u mladoj otočnoj populaciji, a time i na disproporciju u našem uzorku. Nadalje, dijelom je to posljedica tradicionalnog obrasca ponašanja i internaliziranih vrednota prema kojima posjed nasljeđuju uglavnom muški potomci, čime im se »stvara« prigoda za ostanak na njemu. To nije tipično za ženske članove otočnog mikro-društva. Zbog nešto sigurnije i »osiguranije« egzistencije dio muških ranije napušta školu, i to može biti jedan od uzroka debalansa u spolnoj strukturi učenika-putnika. Vjerojatno dio učenika stanuje i školuje se u drugim gradovima ili u Šibeniku, što dodatno pojašnjava fenomen spolne disproporcije ispitanika. Za ispitanike su poznate tri nezavisne varijable: *spol* (muški, ženski), *škola* (osnovna, srednja) i *otok/naselje* (Prvić-Šepurine, Prvić-Luka, Zlarin, Krapanj). Mali broj ispitanika onemogućio je obradu podataka uporabom standardnih statističkih postupaka i »prinudio« nas da prikazemo nalaze istraživanja na pregledan način (u frekvencijama i proporcijama), bez uobičajenih parametara.

3.2. Motivi ostanka/odlaska učenika-putnika

Percepcija otočnih (ne)prilika ima presudnu važnost u razmatranju dileme o odlasku/ostanku mladih stanovnika otoka. Što će prevagnuti? Koji su čimbenici možebitnog ostanka a što ispitanike najviše potiče na napuštanje otoka? Razlikuju li se u tome učenici-putnici s obzirom na sociodemografska obilježja? Koje ih destinacije privlače kao mjesta budućeg življenja i zašto?

Otoci su bremeniti nizom problema, od demografskih (nizak natalitet, naglo starenje, depopulacija), prometnih (nedovoljna povezanost s kopnom, naročito u dane vikenda i u večernjim satima), gospodarskih (premale investicije, izumiranje nekih tradicionalnih grana privređivanja). U rečenome, poseban problem jest nedostatak mladog stanovništva, najvažnijega socijalnog aktera koji bi novim idejama mogao (re)aktivirati otočne resurse. Mogu li se, pored ovih »crnih« slika otočnog ambijenta, pronaći elementi koji na otocima »život znače«, zahvaljujući kojima bi barem dio mladih htio ostati na otoku, a koji bi možda u perspektivi

⁵ Ispitivanjem su obuhvaćeni svi učenici putnici koji su toga dana bili u školi i na putovanju. Ispitivanjem jedino nisu obuhvaćeni učenici koji taj dan nisu bili u školi ili na putovanju zbog bolesti ili iz drugih razloga. Njih je, međutim, vjerojatno vrlo mali broj.

čak mogli funkcionirati kao imigracijski čimbenici te tako povećati broj otočnih stanovnika? Otoci, u sve zagađenijem okolišu industrijskog društva, imaju izrazitu prednost – neprocjenjiva su ekološka vrijednost, itekako primjenljiva u reafirmaciji hrvatskog turizma. Ekološka svijest baštini postmaterijalističke vrijednosti koje dovode u pitanje dosadašnje vjerovanje u neograničeni napredak i optimizam u okviru industrijske paradigme. Otoci su na periferiji, ali periferija kao da postaje destinacija u kojoj se čovjek ove epohe na neki način »regenerira«, obnavlja svoju prirodnost. U analizi periferije, u kojoj vlada sporiji protok vremena i u kojoj se se živi po drugim sociokulturnim obrascima, to izgleda ovako: »Na tom rubu dominira prirodna društvenost koja se većini doima poželjnom, ljudski toplom, ali koja je u urbanim uvjetima masovnog društva izumrla. Na periferiji prevladava tip djelatnosti koji je usko vezan za neposredni okoliš (poljoprivreda, lov, kamenolom, rudarstvo i turizam ...). Kako je u urbanim sredinama ubrzana bezglavost življenja, tako periferije, naročito one koje imaju naglašene ekološke i estetske kvalitete sve više dobivaju na potencijalnoj vrijednosti« (Lay, 1998.: 17). Ekološki pristup kao novi potencijal razvoja ima važno mjesto u reafirmaciji otočnih resursa, ponajprije jednoga drugačijeg turizma koji bi mogao ublažiti demografske probleme otoka i zaustaviti iseljavanje otočana.

3.2.1. Prednosti i nedostaci života na otoku

Kako prednosti i probleme otočnog življenja percipiraju, te razlikuju li se po tome učenici osnovnih i srednjih škola sa šibenskih otoka, razvidno je u tablicama 6. i 7.

Tablica 6.
Percepcija prednosti života na otoku učenika osnovne i srednje škole

Škola	Koje su za tebe prednosti života na otoku?							
	Mir i ljepota otoka		Život s roditeljima, rođacima i prijateljima		Najljepše je živjeti na otoku		Ukupno	
	f	p	f	p	f	p	f	p
Osnovna	15	0,63	3	0,12	6	0,25	24	1,00
Srednja	9	0,49	3	0,15	7	0,36	19	1,00
Ukupno	24	0,56	6	0,14	13	0,30	43	1,00

U vrednovanju boljih strana otočnog ambijenta i osnovnoškolci i srednjoškolci prednost daju ekološko-estetskim vrijednostima: pola srednjoškolaca i gotovo dvije trećine osnovnoškolaca preferira *mir i ljepotu otoka*. Priroda postaje glavni otočni resurs i činilac eventualnog ostanaka mladih na otoku, što je *conditio sine qua non* ukupnog razvoja otoka. Mir, tišina, očuvana okolina, nedirnuti pejzaži, nasušno su potrebni suvremenim turističkim nomadima, čija su obitavališta uglav-

nom deficitarna tim prirodnim resursima. Ekološka je svijest sve očitija postmaterijalistička vrijednost.⁶ Depopulacija otoka, pored brojnih negativnosti po otok i otočnu populaciju, rezultirala je barem jednom pozitivnom činjenicom: očuvanim okolišem koji je mogući generator turističke ekspanzije na otocima. Hoće li se to dogoditi, ovisi ponajprije o državnoj politici prema otocima a onda i o ukupnim demografskim kretanjima na otocima. Činjenica da veći broj učenika osnovnih škola odabrao odgovor *mir i ljepota otoka*, objašnjiva je njihovom jačom vezom s prirodnim ambijentom i okolicom kuće u kojoj stanuju. Međutim, uzme li se u obzir i druga ekološko-estetska varijanta (*najljepše je živjeti na otoku*), onda se odgovori srednjoškolaca i osnovnoškolaca približavaju.

Iako vrlo mladi, značajniji broj ispitanika interakciju u primarnim socijalnim skupinama ne drži prednošću života na otocima. Vjerojatno je ponuđena alternativa isuviše samorazumljiva i kao takva općeprihvaćena, pa je *ljepota* (u najširem smislu) glavna prednost otoka i važan (znači li i dovoljan?) motiv mogućeg ostanka na otoku. Prirodne i ekološke prednosti vremenom postaju glavni resurs hrvatskih otoka. To je nova prilika za razvoj i revitalizaciju otočnog života, ali je upravo očuvana priroda pokazatelj regresije otoka i njihove permanentne devitalizacije. Čista okolina, barem u većini slučajeva, nije rezultat svjesne ljudske namjere i razvijene ekološke svijesti, već posljedica dugogodišnje depopulacije pa i devastacije otoka. Ostaje otvoreno pitanje hoće li se povoljan prirodni ambijent pretvoriti u čimbenik razvoja, ili će priroda biti sve privlačnija a otoci još zapušteniji? Država će stimulativnim i destimulativnim mjerama u budućem razvoju imati presudnu ulogu, jer u društvenom prostoru većine hrvatskih otoka nema dovoljno socijalne energije za pokretanje pozitivnih procesa. Tek jasna namjera države na svim razinama može pokrenuti te procese, animirati otočno stanovništvo i vratiti i/ili naseliti veći broj žitelja na otoke, koji bi bili nositelji revitalizacije otoka.

Život na otocima je bremenit problemima; oni najčešće i djeluju kao potisni čimbenici za napuštanje otoka. Otočni život ima u percepciji lokalnog stanovništva više nedostataka nego prednosti (depopulacija je vrlo očit dokaz!). Odgovori ispitanika na upit koji je, po njihovu mišljenju, najveći nedostatak života na otoku, prikazani su u tablici 7.

Dominantan odgovor obiju skupina (iako su ga izabrale skoro tri četvrtine srednjoškolaca) jest *odlazak mladih s otoka*. Ovaj modalitet ukazuje na središnji demografski, socijalni i psihološki problem života na otocima.⁷ Nedostatak mladeg

⁶ Javlja se i diskurs o ekološkoj etici »...potaknut dijagnozom svjetske ekološke krize, koja se ujedno shvaća i kao čovjekova kriza – kriza mogućnosti i orijentacija u odnosu na dosadašnje vjerovanje u neograničeni napredak u okviru moderne paradigme – ali i kao novi potencijal čovjekovog razvoja« (Cifrić, 1998.: 75).

⁷ U intervjuu riječkom »Novom listu« (prilog *Otočni Novi list*, siječanj 2001.) demograf Ivan Lajić navodi podatak da u razdoblju od 1986. do 1996. na više od polovice od 57 naseljenih otoka nije rođeno niti jedno dijete!

Tablica 7.
Najveći nedostatak života na otoku u percepciji učenika osnovnih i srednjih škola

Škola	Što je, po tvome mišljenju, najveći nedostatak života na otoku?											
	Udaljenost od kopna		Slaba prometna povezanost		Odlazak mladih s otoka		Slaba ponuda u trgovinama		Slab kulturno-zabavni život		Ukupno	
	f	p	f	p	f	p	f	p	f	p	f	p
Osnovna	5	0,20	4	0,16	12	0,50	2	0,08	1	0,04	24	1,00
Srednja	-	-	4	0,21	14	0,73	-	-	1	0,05	19	1,00
Ukupno	5	0,11	8	0,18	26	0,60	2	0,04	2	0,04	43	1,00

stanovništva generira siromaštvo ideja i akcije, i to aktualno i u perspektivi, što u krajnjoj instanci vodi k novom iseljavanju. Tek okupljanje lokalnih ljudskih resursa i aktiviranje socijalne energije lokalnih otočnih zajednica čini izglednim oživljavanje otoka. Ispitanici su jasno uočili da je glavni problem u ljudskom čimbeniku, a tek onda slijede ostali (državna politika, ulaganje kapitala i sl.). Zato bi za početak presudno bilo raznim poticajima očuvati barem postojeće stanje i zaustaviti iseljavanje. Međutim, to se ne događa (ili ne u dovoljnoj mjeri), što otočani zamjećuju, a iseljavanje se nastavlja.⁸ Na otocima je u odnosu na prosječnu dobnu piramidu hrvatskog stanovništva nadzastupljeno starije stanovništvo što dodatno utječe na iseljavanje. Mladi nemaju skupine vršnjaka ili dobno bliske skupine s kojima mogu uspostaviti intenzivniju komunikaciju. Od ostalih nedostataka izdvaja se *slaba prometna povezanost*. Veze s kopnom su nedovoljne, naročito u neradne dane (vikend) i u kasnijim noćnim satima. Bez dobrih prometnih veza u to vrijeme mladi otočani ne mogu intenzivnije sudjelovati u kulturno-zabavnom životu u većim gradovima na obali (ovdje u Šibeniku). Ostale razloge smatra nedostacima života na otoku malo ispitanika, osim što *udaljenost od kopna* nedostatkom drži petina učenika osnovne škole. To je razumljivo jer su osnovnoškolci relativno nesamostalni i ovisniji o roditeljima. Iako su neki ponuđeni modaliteti sigurno itekako važni za obje skupine (na pr., *slab kulturno zabavni život na otoku*) njega je biralo 15 puta manje učenika-putnika nego *nedostatak mladih na otoku*. Oni dobro uočavaju glavni problem, a on se svodi na poboljšanje sociodemografskog stanja na otocima, a poglavito na povećanje udjela mladog stanovništva. Tek obnovljena socijalna energija otočnih zajednica može pokrenuti sveukupan razvoj hrvatskih otoka.

⁸ Odlukom Ministarstva prosvjete Republike Hrvatske iz ožujka 1995. djelatnici u malim otočnim školama imaju pravo na uvećani koeficijent. Provjerom na terenu ustanovljeno je da se ne zna koliki je taj koeficijent, a što je još važnije (i tužnije), do 1997. nitko nije dobio novac po ovoj osnovi! (Skračić, 1997.).

3.2.2. Preseljenje na kopno: motivi i destinacije

Ostati na otoku ili preseliti se na kopno bitno je, a možda i najvažnije, pitanje za većinu otočana. Dilema se javlja već s prvim putovanjima na kopno, osobito tijekom svagdašnjeg putovanja učenika u školu. O tome se razgovara u obitelji, pa djeca već u predškolskoj dobi stječu prve spoznaje o toj dimenziji otočnog života. Nemogućnost optimalne realizacije mladih, naročito nekih segmenata njihove egzistencije (slobodno vrijeme, škola, posao) u otočnom ambijentu, ubrzava donošenje odluke o ostanku/odlasku. Pri tom važan utjecaj u predmigracijskom razdoblju na mlade imaju obiteljska tradicija, aktualno stanje u obitelji, vršnjaci i masovni mediji. Od svih čimbenika, vjerojatno najjači utjecaj na donošenje odluke u mladosti ima skupina vršnjaka, i to možda ne toliko izravnim pritiskom koliko ponašanjem u prigodnoj situaciji. Primjeri prijatelja koji su otišli imaju snagu »sirenina zova« za one koji su još na otoku. Iseljavanje kao navika i obiteljska tradicija snažno djeluje na mlade otočane. Uostalom »svě ljudsko djelovanje podliježe navikavanju ... a navikavanje donosi važan psihički dobitak – sužavanje izbora« (Berger, Luckmann, 1992.: 74). U otočana ekvivalent psihičkom dobitku ne mora uvijek biti egzistencijalni dobitak. Dilema ostati ili otići vjerojatno nije jednako teška za sve mlade otočane, jer su u tome važni osobni afiniteti, školska sprema, obiteljsko imovinsko stanje, spol i sl. Tradicionalno nasljeđivanje imovine po muškoj liniji limitira odlazak muškaraca, a povećava odlazak žena s otoka. Motivi odlaska/ostanka mogu biti (i jesu) različiti, no glavna razdjelnica ide linijom potisno-privlačnih čimbenika. Nedostaci otočnog života i privlačnost nekih drugih destinacija *in ultima linea* utječu na konačnu odluku. Odredišta mogu biti bliže i dalje u Hrvatskoj, ali i u inozemstvu. Odgovori učenika sa šibenskih otoka na ovo pitanje prikazani su u tablici 8.

Tablica 8.

Želja osnovnoškolaca i srednjoškolaca za preseljenjem na kopno

Škola	Bi li se želio/željela preseliti na kopno?					
	da		ne		Ukupno	
	f	p	f	p	f	p
Osnovna	10	0,41	14	0,58	24	1,00
Srednja	11	0,57	8	0,42	19	1,00
Ukupno	21	0,48	22	0,51	43	1,00

$$\chi^2 = 1,118$$

$$df = 1$$

$$\text{Significance} = 0,290$$

$$P > 0,05$$

Ispitanici su podijeljeni u razmišljanjima i željama o preseljenju s otoka na kopno. Iako ih skoro polovica (nešto više srednjoškolaca) želi napustiti otok, rezultati sadrže i elemente optimizma. Čak donekle iznenaduju, osobito uzmu li se u obzir

mnoge nepovoljne okolnosti u kojima se rješava dilema ostati ili otići. Odgovori su tipični za model odnosa centar-periferija i mogu se usporediti s odgovorima seljaka o mogućem napuštanju sela. Ipak, u interpretaciji valja biti oprezan, posebice jer je riječ o sferi želja (za osnovnoškolce razmjerno dalekih), dok su u konkretnim životnim prilikama mogući i drugačiji raspleti. Stanje na kopnu (u Hrvatskoj ili u inozemstvu) ne mora uvijek biti (a u tranzicijskom razdoblju hrvatskog društva i nije) dovoljno konjunktorno i privlačno za useljenike. Uz to, drugačijom politikom država može poboljšati gospodarsko i socijalno stanje na otocima, što bi moglo zaustaviti trend iseljavanja otočana. Manje osnovnoškolaca izjasnilo se za odlazak zbog ovisnosti. Teška egzistencijalna pitanja i dileme oni još ne razmatraju, a doživljaj relacije kopno-otoci više je »preslik« obiteljske percepcije nego njihovo samostalno predočavanje problema. Srednjoškolci su pred životnim izazovima i dilemama, od nastavka školovanja, jače potrebe za kulturno-zabavnim životom, zasnivanja obitelji, te su utoliko svjesniji značaja ovoga pitanja. Njihovi odgovori su bliži realitetu i intenzivnom napuštanju otoka u cijelom 20. stoljeću. Iako to nije ispitivano, vjerojatno i među srednjoškolcima ima znatnijih razlika (na pr., između prvog razreda i maturanata) što proistječu iz različite životne dobi, a time i drugačijeg iskustva i preferencija.

Ulaganjem u otoke i aktivnom državnom politikom dio mladih bi se zadržao na otocima. Međutim, teško je očekivati da bi to učinio znatniji dio ove populacije, i to zbog specifičnog otočnog ambijenta – izolacije otoka od kopna, što otoke čini perifernim a time i emigracijskim prostorom. Tek hrvatsko društvo kao postindustrijsko, u kojemu se »zgušnjava« prostor i vrijeme, a sve dominantije se nameću postmaterijalističke vrednote (kvaliteta života, važnost ambijenta, zdrava hrana, čista okolina, mir i sl.), moglo bi preokrenuti sadašnje nepovoljne tokove. No, s obzirom na aktualne trendove u Hrvatskoj, to nije baš neposredna perspektiva.

Povezanost spola i želje za preseljenjem na kopno razvidna je u tablici 9.

Tablica 9.
Povezanost spola i želje za preseljenjem na kopno

Spol	Bi li se želio preseliti na kopno?					
	da		ne		Ukupno	
	f	p	f	p	f	p
Muški	1	0,09	10	0,90	11	1,00
Ženski	20	0,62	12	0,38	32	1,00
Ukupno	21	0,48	22	0,52	43	1,00

Migratornost žena u povijesti je bila izrazitija od migratornosti muškaraca, iako su motivi migriranju muškaraca raznovrsniji. Najčešći uzrok i poticaj mobilnosti žena, naročito u tradicionalnim društvima, bila je udaja. Izuzetak su i u tom raz-

doblju velike socijalne (ratovi) i prirodne nepogode (potresi, poplave i sl.), koje podjednako pogađaju sveukupno stanovništvo. Tradicija ima veliku ulogu u životu otočana, pa neki autori s pravom ističu važnost otočnog kulturnog naslijeđa i za lokalnu i za nacionalnu razinu.⁹ I u odgovorima respondenata prepoznatljivi su tradicionalni obrasci ponašanja u kojima se gotovo podrazumijeva ostanak muškaraca na imanju u roditeljskoj kući. Ženama je zamalo predodređeno napuštanje vlastitog doma. Naime, svega je jedan učenik¹⁰ izrazio želju za preseljenjem, a već u fazi školovanja otok želi napustiti oko polovice učenica! Razliku uvjetuju i drugačije sklonosti i težnje u zadovoljavanju kulturno-zabavnih potreba učenica na otoku spram učenika. Primjerice, za muškarce je u tradicionalnom ambijentu i krčma nekakav oblik zabavnog života, dok i puka nazočnost žene u istom ambijentu znači izložiti se predrasudama lokalne sredine, pa i socijalnoj stigmatizaciji. U tranzicijskom razdoblju s velikom nezaposlenošću, sigurnost egzistencije muških ispitanika na očekivanoj naslijeđenoj imovini možda je presudna u odlučivanju o odlasku/ostanku. Teškoće na tržištu nekretnina (mala kupovna moć građana) ograničavaju prodaju nekretnina na otoku i investiranje toga kapitala u neotočnim destinacijama. Pored otočnih razloga, čiji je utjecaj na odluke najveći, barem dio odgovora objašnjava i odnos centar-periferija, odnosno snaga apsorpcije stanovništva različitih centara (županijskih, regionalnih, državnog) koji »isisavaju« ljudski kapital iz periferije.

Motivi i razlozi napuštanju otoka su raznovrsni. Koji su glavni razlozi iseljavanja i razlikuju li se po njima učenici osnovnih i srednjih škola? Raspodjela odgovora učenika na pitanje »Ako se želiš preseliti na kopno, koji je tome razlog (navedi dva odgovora)?«, prikazana je u tablici 10.

Distribucija odgovora upućuje da na percepciju vlastite pozicije na otoku, a onda i na eventualnu akciju u procesu migriranja, utječe mnoštvo razloga. Znakovito je da nema dominantnog razloga koji bi utjecao na donošenje odluke o iseljavanju s otoka. Ipak se zapaža da u međuodnosu potisno-privlačnih čimbenika važniju ulogu imaju privlačni (*pull*) faktori koji daju predodžbu života na kopnu i upućuju na njegove prednosti. Između navedenih razloga preseljenja samo su dva zastupljenija u distribuciji odgovora. Najučestaliji je razlog *bolji kulturno-zabavni život na kopnu*, što se, poznavajući otočne »hendikepe«, i moglo očekivati. Za učenike, posebno za srednjoškolce, to je vrlo važan segment stvarnosti i prilika za upoznavanje drugih/drugačijih osoba, vrijednosti, normi i običaja. Pritom je za njih osobito zanimljiv izlazak iz lokalne sredine, koji tek omogućuje stvarni susret sa drugima i naglašenije različitima.

⁹ »Otoci u svom trajanju i otočani u svojoj svijesti čuvaju najveće vrijednosti nacionalnog identiteta. Od arheoloških nalaza, sakralnih i profanih građevina, preko glagoljice, pisane riječi i jezične baštine do zanata, obrta i vještina svih vrsta. Sve sama prvorazredna obilježja nacionalne opstojnosti i kontinuiteta« (Skrković, 1997.: 331).

¹⁰ Svjesni smo vrlo malog uzorka, ali i ove relacije ukazuju na neke tendencije u rečenim procesima.

Tablica 10.
Glavni razlozi preseljenju na kopno osnovnoškolaca i srednjoškolaca, ako bi to željeli

Razlozi preseljenja	Škola koju ispitanik polazi		
	Osnovna	Srednja	Ukupno
1. Težak život na otoku	—	—	—
2. Svakodnevno putovanje	4	2	6
3. Bolja budućnost na kopnu	4	5	9
4. Otoci su osuđeni na izumiranje	—	1	1
5. Nebriga za razvoj otoka	3	3	6
6. Bolja mogućnost zapošljavanja na kopnu	1	3	4
7. Mogućnost daljnjeg školovanja	2	2	4
8. Bolji kulturno-zabavni život na kopnu	5	6	11
9. Ostalo	1	—	1
Ukupno	20	22	42

Pripomena: Ispitanici su mogli birati dva odgovora.

Učenici-putnici nisu izraziti pesimisti u pogledu budućnosti otoka, a i sadašnju egzistenciju na otoku ne doživljavaju teškom. No i ovdje valja uzeti u obzir dob ispitanika koji ipak nisu potpuno suočeni sa životnim teškoćama otočnog ambijenta. Stoga su njihove opservacije mnogo više odraz zanimljivosti kopna i raznovrsne ponude koje odate dolaze nego što su inspirirane problemima života na otoku. Privlačnost i zanimljivost većih urbanih središta je izuzetno moćna i snažno djeluje na učeničku populaciju, a limitirana je pa i umanjena tranzicijskim gospodarskim i socijalnim problemima hrvatskog društva, te posebno problemima Dalmacije i Šibenika. Mladi primjećuju *nedovoljnu brigu i skrb* državnih vlasti *o otocima*, što je među zastupljenijim razlozima poticanju preseljenja. *Svakodnevno putovanje* kao razlog eventualnoj migraciji navelo je više učenika osnovnih nego srednjih škola, jer oni »više žive« u sadašnjosti sa manje važnijih životnih dilema koje zaokupljaju srednjoškolce. Uz to, njima je i putovanje teže nego većini ostalih otočana (osim starih i nemoćnih). Ova su razmišljanja u korelaciji s *boljom mogućnošću zapošljavanja na kopnu*, što opet više opterećuje i motivira učenike srednjih škola. *Mogućnost daljnjeg školovanja* važan je razlog onom dijelu učeničke populacije koji ima veće obrazovne ambicije.

Razmišljajući o odlasku, mladi otočani već »imaju« i destinacije u koje bi željeli otići. Najpoželjnija mjesta preseljenja osnovnoškolaca i srednjoškolaca prikazana su u tablici 11.

U mladoj otočnoj populaciji postoji interes za sve ponudene alternativne destinacije, od najbližeg većeg grada – Šibenika, regionalnog središta Dalmacije – Splita, hrvatske metropole – Zagreba, drugih mjesta u državi (negdje drugdje u Hrvatskoj) i izvan hrvatskih granica (inozemstvo). *Šibenik, Split i inozemstvo* su naj-

Tablica 11.
Škola i najpoželjnije mjesto preseljenja

Škola	Ako ponekad ili stalno razmišljaš o odlasku s otoka, gdje bi najradije odselio?											
	Šibenik		Split		Zagreb		Negdje drugdje u Hrvatskoj		Inozemstvo		Ukupno	
	f	p	f	p	f	p	f	p	f	p	f	p
Osnovna	7	0,29	5	0,20	1	0,04	3	0,12	8	0,33	24	1,00
Srednja	3	0,15	6	0,31	3	0,15	4	0,21	3	0,15	19	1,00
Ukupno	10	0,23	11	0,25	4	0,09	7	0,16	11	0,25	43	1,00

poželjnije destinacije učenika-putnika sa šibenskih otoka. Split je najveći grad Dalmacije i privlačan je otočnoj mladoj populaciji iz više razloga: od mogućnosti daljnjeg školovanja, zaposlenja do osiguranja egzistencije. No pored ovih utilitar-no-racionalnih razloga, zasigurno su važni i simbolički, poput navijanja za nogometni klub, identifikacije s bojom kluba, poznatim sportašima i estradnim zvijezdama. Šibenik nema tako snažan športsko-zabavni potencijal poput Splita, ali je poželjna odrednica mladim otočanima jer im je najbliži veći grad, uz to učenicima-putnicima sa šibenskih otoka je svakako i najpoznatiji. Međutim, gospodarski i socijalni problemi Šibenika u tranzicijskom razdoblju vjerojatno umanjuju zanimanje učenika-putnika za njima najbliži grad i usmjeravaju njihove aspiracije prema drugim naseljima u Hrvatskoj i izvan njenih granica. Zanimanje za hrvatski glavni grad nešto je veće kod polaznika srednjih škola, što vjerojatno koincidira s motivima onog dijela ispitanika koji svoju perspektivu vidi u nastavku obrazovanja na višim školama i fakultetima. *Neka druga naselja u Hrvatskoj* zanimaju podjednako osnovnoškolce i srednjoškolce. Želja za preseljenjem u *inozemstvo* donekle iznenađuje, utoliko više što je ističe više učenika osnovnih škola. Ovaj bi se odgovor prije očekivao od srednjoškolaca koje uskoro čeka traženje posla. Osnovnoškolci najvjerojatnije idealiziraju inozemstvo, pretpostavljajući ga tranzicijskim teškoćama i problemima hrvatskog društva. Međutim, oni se i češće odlučuju za bliže gradove (Šibenik, Split), koje bolje poznaju, i to vjerojatno zbog važnog mjesta što ga zavičaj ima u njihovoj svijesti. A zavičaj je uvijek više od mjesta rođenja, on je »rodno mjesto osobe ali i rodno mjesto roda...« (Lay, 1998.: 24).

Motivi koji potiču ljude na iseljavanje kao i razlozi odabiru neke destinacije često su raznovrsni. Zašto su ispitanici izabrali baš određenu destinaciju?

Iz tablice 12. razvidne su dosta velike razlike između osnovnoškolaca i srednjoškolaca u razlozima zbog kojih su odabrali pojedine destinacije eventualnog iseljavanja s otoka. Razlozi srednjoškolaca su znatno raznovrsniji, jer dok ih je najviše izabralo modalitet *nešto drugo*, njega uopće ne nalazimo u odgovorima učenika osnovnih škola. Dijapazon želja i potreba srednjoškolaca indikator je njihove veće zrelosti i svojevrsnoga životnog raskršća, kojega karakterizira stalna suočenost s izborom između različitih alternativa. Osnovnoškolci su lišeni većih

dilema, uglavnom su još sigurni u okrilju roditeljskog doma, te su im ponudene alternative dosta daleke pa i apstraktne. Oni probleme i dileme »rješavaju« u mašti, dok su za srednjoškolce (naročito učenike završnih razreda) to stvarna, često i tegobna životna pitanja. Važan motiv mladima također je *dobra zarada*. To je razumljivo jer se suvremeno društvo temelji na stvaranju profita i širenju sfere potreba za većinu građana. Indikativno je da je motiv zarade izabralo više osnovnoškolaca. Čini se da oni činjenicu kako novac i zarada najsnažnije pokreću suvremenog čovjeka, posve otvoreno iznose. *Navika življenja* u naših se ispitanika najvjerojatnije odnosi na Šibenik, jedino im poznatije izvanotočno mjesto. *Kulturno-zabavna ponuda* u gradovima privlači mladu populaciju sa šibenskih otoka koja, zbog prometnih veza, ne može intenzivnije participirati u estradnim i kulturnim događajima najbližih gradova na obali. Otoci nemaju (osim donekle u ljetu) značajnijih događaja ove vrste. Ekološki razlog (*očuvana priroda*) izabrao je samo jedan ispitanik. Ovo se može objasniti činjenicom što je priroda na otocima očuvana i ispitanici ju ne navode kao privlačan čimbenik izbora buduće destinacije. Osim toga, Hrvatska je u tranzicijskom razdoblju, s mnoštvom problema materijalne prirode (nizak standard, nezaposlenost itd.), pa zato postmaterijalističke vrijednosti (čista okolina, kvaliteta života i sl.) ne zauzimaju važnije mjesto među socijentalnim vrednotama građana.

Tablica 12.

Razlozi zbog kojih su učenici osnovnih i srednjih škola izabrali određeno mjesto

Škola	Zašto si izabrao/izabrala baš to mjesto?													
	Dobra zarada		Kulturno-zabavna ponuda		Dobre prometne veze		Očuvana priroda		Navika življenja		Nešto drugo		Ukupno	
	f	p	f	p	f	p	f	p	f	p	f	p	f	p
Osnovna	9	0,37	3	0,12	2	0,08	1	0,04	9	0,37	-	-	24	1,00
Srednja	4	0,21	4	0,21	-	-	-	-	3	0,15	8	0,42	19	1,00
Ukupno	13	0,30	7	0,16	2	0,04	1	0,02	12	0,27	8	0,18	43	1,00

4. Dilema: ostati ili otići?

S otoka se odlazi, učestalo i kontinuirano već desetljećima. Zato migracijske dileme u javnom mnijenju otočana, posebice mladih, zauzimaju istaknuto mjesto. Raznovrsni potisno-privlačni čimbenici (agrarna prenapučenost, zarada, školovanje i sl.) u dužem vremenskom razdoblju utječu na iseljavanje otočana. U recen-tnom vremenu, uslijed izrazite depopulacije većine otoka, javlja se još jedan snažan (možda i odlučujući!) čimbenik odlasku s otoka: *nedostatak stanovništva*, naročito mlađega. Otočna naselja postaju topisi s izrazitim nedostatkom socijalne energije, što je glavni razvojni hendikep otoka. Bolja prometna povezanost s kopnom uzrokovat će dnevnu i ostale oblike cirkulacije otočnog stanovništva.

U traženju odgovora na temeljno pitanje svih zainteresiranih socijalnih aktera (od državnih institucija do samih otočana) kako revitalizirati hrvatske otoke i pretvoriti ih iz destinacija niske socijalne gustoće zbivanja u prostore s dinamičnim ambijentalnim zbivanjima i vitalnom populacijom, djelomično mogu pomoći i rezultati istraživanja predmigracijskog mnijenja učeničke populacije šibenskih otoka Prvića, Zlarina i Krapnja, čija je okosnica vjerojatno najvažnija dilema većine otočana: ostati ili otići. Koji su nalazi tog istraživanja?

Pored problema koji uzrokuju iseljavanje s otoka, otoci imaju i prednosti koje ih mogu učiniti turistički atraktivnima. Najvažnija je ekološka prednost: *čistoća, očuvana priroda, mir* važne su komparativne prednosti otočnog ambijenta u sve zastrašenijem i bučnijem suvremenom društvu. Pretvaranje prirodnih prednosti u turistički resurs potencijalni je promotor razvoju otoka i generator njihove revitalizacije. Izrazitim nedostatkom života na otoku najveći broj ispitanika drži *nedostatak mladih otočana*, a drugim značajnim nedostatkom drži *nezadovoljavajuću prometnu povezanost s kopnom*, naročito u noćnim satima i u dane vikenda. Polovica učenika-putnika želi se preseliti na kopno, i u tome se osnovnoškolci i srednjoškolci bitno ne razlikuju. Razlikuju se, međutim, s obzirom na spol: otok želi napustiti znatno veći dio djevojaka nego mladića. Objašnjenje je u naslijeđenim obrascima ponašanja muške i ženske populacije na otocima, a poglavito u nasljeđivanju obiteljskog imanja. Muški članovi obitelji uglavnom su nasljednici imanja, što ih više veže za rodno mjesto i omogućuje egzistenciju na otoku. Najučestalijim razlozima preseljenju ispitanici su naveli: *bolju kulturno-zabavnu ponudu na kopnu*, te dosta uopćenu alternativu *bolja budućnost na kopnu*. S obzirom na dob respondenata, zabavni život i percepcija boljeg života izvan otoka razumljivi su razlozi. Slobodno vrijeme i način provođenja slobodnog vremena važan su pokazatelj načina i kvalitete života. Otoci nemaju dovoljno objekata, pa time nemaju i sadržaje koji bi mladima omogućili svestranije provođenje slobodnog vremena. To je jedan od većih problema učenika na otoku i ujedno značajan potisni čimbenik u migracijskim kretanjima ove skupine. Siromaštvo kulturnih, zabavnih i sportskih sadržaja na otocima dodatni su motivi odlaska. Od ponuđenih destinacija preseljenja, najveći je interes iskazan za bliže veće gradove na obali – *Split i Šibenik*, ali važno mjesto u tim razmišljanjima zauzima i *inozemstvo*. Na odlazak ih motiviraju raznovrsni potisno-privlačni čimbenici, od kojih se mogu izdvojiti: *dobra zarada i bolji kulturno-zabavni život na kopnu*.

I na kraju, jesu li mladi sa tri šibenska otoka bliži odlasku ili ostanu? Može li se, državnim politikom prije svega, zaustaviti depopulacija hrvatskih otoka? Odgovori koji proizlaze iz našega istraživanja ne daju razloga za izraženiji optimizam, a mladi otočani još uvijek više preferiraju odlazak nego ostanak. Samo *jača intervencija države* može zaustaviti dosadašnje nepovoljne trendove te pomoći u rješavanju ove svojevrsne otočne »kvadrature kruga«.

Literatura

1. Attali, Jacques (1992.): Povijest vremena. – Zagreb : August Cesarec, 360 str. – (Biblioteka Mixta)
2. Bioetika : etički izazovi znanosti i društva / priredio Ivan Cifrić (1998.). – Zagreb : Hrvatsko sociološko društvo ; Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta, 308 str. – (Razvoj i okoliš; Biblioteka časopisa Socijalna ekologija ; knj. 8)
3. Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas (1992.): Socijalna konstrukcija zbilje : rasprava o sociologiji znanja. – Zagreb : Naprijed, 226 str.
4. Hentig, Hartmut von (1997.): Humana škola : škola mišljenja na nov način. – Zagreb : Educa, 281 str.
5. Ilišin, Vlasta (1999.): Mladi na margini društva i politike. – Zagreb : Alinea, 267 str. – (Biblioteka Politologija ; III. kolo, 6. knj.)
6. Korenčić, Mirko (1979.): Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857–1971. – Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 900 str. – (Djela JAZU ; knj. 54)
7. Lajić, Ivan (1992.): Stanovništvo dalmatinskih otoka : povijesne i suvremene značajke depopulacije. – Zagreb : Consilium ; Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 329 str. – (Biblioteka Demografske povijesne studije)
8. Lajić, Ivan; Nejašmić, Ivo: Metodološke osobitosti demografskog istraživanja hrvatskog otočja. – **Društvena istraživanja**, Zagreb, 3 (1994), 4/5 (12/13): 381–396.
9. Lay, Vladimir (1998.): Teorijske, društvene i političke neprilike s periferijom. – U: Ivan Rogić i Maja Štambuk (ur.): **Duge sjene periferije : prinosi revitalizaciji hrvatskog ruba**. – Zagreb : Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 1998, 13–40.
10. Poljićak, Ivica (1977.): Šibenik na razmeđu : socijalnoekološki ogled. – Šibenik : Gradska knjižnica Juraj Šišgorić, 193 str.
11. Rogić, Ivan; Štambuk, Maja (ur.) (1998.): Duge sjene periferije : prinosi revitalizaciji hrvatskog ruba / autori Vladimir Lay i Maja Štambuk. – Zagreb : Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 167 str. – (Biblioteka Zbornici ; knj. 4)
12. Skračić, Vladimir (1997.): Baština, kultura, obrazovanje. – U: Nenad Starc, Marija Kaštelan-Macan i Silvana Čurlin (ur.): **Nacionalni program razvitka otoka**. – Zagreb : Ministarstvo razvitka i obnove Republike Hrvatske, 331–349.
13. Smoljanović, Mladen; Smoljanović, Ankica; Nejašmić, Ivo (1999.): Stanovništvo hrvatskih otoka. – Split : Zavod za javno zdravstvo Splitsko-dalmatinske županije, 482 str.
14. Stulli, B.; Finka, B.; Delorko, O. (1982.): Povijest i tradicije otoka Zlarina. – Zagreb : Zavod za istraživanje folkloru Instituta za filologiju i folkloristiku, 671 str.
15. Županov, Josip (1995.): Poslije potopa. – Zagreb : Globus, 252 str.

Izvori:

1. Popis stanovništva 1981. – Zagreb : Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, 1982.
2. Popis stanovništva 1991. Dokumentacija 881. – Zagreb : Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1992.
3. Nacionalni program razvitka otoka / uredništvo: Nenad Starc, Marija Kaštelan-Macan i Silvana Čurlin. – Zagreb : Ministarstvo razvitka i obnove, 1997.
4. Dokumentacija DZS: Rođeni – umrli, 1962.–2000. godine. – Zagreb : Državni zavod za statistiku (Tabloграмi za internu uporabu)
5. Dokumentacija matičnih ureda (umrli-rođeni) za 1960. i 1961.godinu. – Zagreb : Državni zavod za statistiku (Tabloграмi DZS za internu uporabu)
6. Dokumentacija DSZ, br. 882. – Zagreb : Državni zavod za statistiku, 1992.
7. Izvješće DZS 1137: Prethodni rezultati popisa stanovništva Hrvatske 2001. godine. – Zagreb : Državni zavod za statistiku, 2001.

Dragutin Babić and Ivan Lajić
Institute for Migration and Ethnic Studies, Zagreb, Croatia

The young islanders' dilemma: to stay on the island or to leave The islands of Šibenik area example

Summary

The paper deals with the results of empiric research carried out at the littoral islands of Šibenik (Prvić, Zlarin and Krapanj) in April 2000. The research covered primary and secondary school pupils travellers from those islands, teachers from the islands and from Šibenik (primary and secondary school teachers, educationists, headmasters) and the representatives of island community. The aim of the research covers the pre-migration opinion of the young island population, trying to perceive their basic dilemma – to stay on the island or to find a new destination where they could establish reputation as professionals as well as in all the other segments of life in status terms. The methods of opinion polls and interviews were used for the research purposes. The data were processed using the computer software. 43 primary and secondary school pupils travellers were submitted to the questioning. The sample was very close to the total number, which indicates the main problem not only of the islands of Šibenik area, but of all the Croatian islands – lack of young population and permanent depopulation. The great advantage of living on islands in relation to the majority of other destinations is their ecological value. Young islanders are aware of the environmental advantages and that could be one of the reasons for their stay. The main disadvantages they point out, and at the same time the pushing factors, are the lack of young people on the island and inadequate ship transport communications, especially during the night and at weekends. Moving to land seems to be a realistic alternative, especially to the female population. Reasons for that could lie in inherited patterns of behaviour that are not the same for female and for male population, due to the »established tradition of inheritance of family estate«. Leisure time and the ways of spending it are important indicators of the manner and quality of life. The islands do not have any attractions or programmes that would enable young people to spend their spare time in a more versatile way, which could also be a significant push factor in their migration activities. Young population of the Šibenik islands are closer to leaving than to stay, which doesn't look like prosperous future for those islands. The authors consider that only the significant governmental intervention might stop the adverse trends on the islands and »square the circle«.

Key words: depopulation, daily circulation, pre-migration opinion, anti-emigration policy, islands of Šibenik.

Received on: 12th October 2000

Accepted on: 15th April 2001

Dragutin Babić et Ivan Lajić
Institut pour l'Étude des Migrations et des Nationalités, Zagreb, Croatie

Le dilemme des jeunes insulaires: rester sur l'île ou partir? L'exemple des îles près de Šibenik

Résumé

Cette communication est une analyse des résultats de la recherche empirique sur l'opinion des jeunes insulaires en matière de pré-migration, effectuée sur les îles près de Šibenik: îles de Prvić, de Zlatin et de Krapanj, en avril 2000. Cette recherche a été faite auprès de 43 écoliers-voyageurs des îles près de Šibenik (élèves des écoles primaires et secondaires), d'enseignants des îles et de Šibenik (instituteurs, professeurs, pédagogues, directeurs d'écoles) et de représentants de l'opinion publique des îles. Cette recherche avait pour but de connaître les dilemmes fondamentaux des écoliers-voyageurs: est-il préférable pour eux de rester sur l'île ou de rechercher un nouveau lieu où ils pourront s'affirmer professionnellement, quant à leur statut et dans d'autres domaines importants de la vie. Les données ont été recueillies par la méthode de l'enquête et de l'interview et elles ont été traitées au moyen de programme pour ordinateur personnel. Dans cette étude sont interprétés les résultats obtenus par la méthode de l'enquête faite auprès des écoliers-voyageurs. Vu que les 43 écoliers-voyageurs, qui ont répondu à cette enquête, sont très proches de la population des îles des îles croates (ainsi également celles près de Šibenik): insuffisance de la population jeune et dépopulation permanente. L'important avantage des îles sur la plupart des autres lieux sont les ressources écologiques. Les jeunes insulaires perçoivent les avantages écologiques des îles comme un facteur possible d'y rester. Parmi les plus grands désavantages, et, par là, les facteurs qui les poussent à partir, ils font remarquer l'insuffisance de jeunes dans l'île et les liaisons insuffisantes avec la côte, surtout la nuit et pendant le week-end. S'installer sur la terre ferme s'impose donc comme une alternative réelle. Étant donné les modèles de comportement hérités de la population masculine et féminine des îles, et surtout de la tradition en matière d'héritage de la propriété familiale d'après la ligne masculine, le changement du lieu résidence préoccupe beaucoup plus les écolières que les écoliers. Le temps libre des jeunes et l'inexistence d'équipements diversifiés et de qualité pour les loisirs sont un facteur supplémentaire qui pousse les jeunes insulaires à quitter leur île. Les jeunes des îles près de Šibenik sont plutôt prêts à partir qu'à rester, ce qui ne contribue pas à une perspective de prospérité des îles. Les auteurs concluent que seulement *une plus forte intervention de l'État* peut stopper les tendances défavorables jusqu'à présent et aider à résoudre cette «quadrature du cercle» en son genre des îles.

Mots-clés: dépopulation, circulation quotidienne, opinion en matière de pré-migration, politique anti-migration, îles près de Šibenik.

Reçu: le 12 octobre 2001
Accepté: le 15 avril 2002